

П'ЯТЬ ХВИЛИН НА ДВОХ

Любов Кисельова

Нагхненна історія, щоб дати віру іншим

Мене звати Любов, і сьогодні я хочу поділитися своєю історією. Можливо, вона дасть комусь віру, надію й сили не здаватися.

Колись я була в точці, де здавалося — все втрачено. Втома, розпач і відчай здавалися нескінченними. Я думала: "Я більше не можу". Але десь у глибині душі залишалася маленька іскорка, яка шепотіла: "Спробуй ще".

Я почала з малого: дозволила собі плакати, дозволила собі бути слабкою. Але потім я вставала знову і робила маленький крок уперед. Один за одним. Я перестала очікувати миттєвих чудес, і почала вірити в силу маленьких дій.

Маленькі перемоги над собою давали мені опору. Я навчилася не звинувачувати себе за втому чи помилки. Я дозволила собі любити себе такою, як я є. В якісь момент я захотіла всі свої почуття перекласти на бумагу та написати про те що мене турбує, взяв для героїні ім'я Надія, бо надія в нашому житті — це найголовніше. І з часом темрява почала відступати.

Я знаю, що таких історій навколо багато. Кожен проходить свої битви. І я хочу сказати вам: ви не одні. Якщо вам зараз важко — це не назавжди. Дозвольте собі вірити в те, що світлий день обов'язково настане. І він прийде тоді, коли ви найменше цього очікуєте.

Якщо хоча б одна людина після цього тексту відчує трішки більше сил — я вже щаслива.

І пам'ятайте: навіть найменший крок уперед — це вже шлях.

П'ЯТЬ ХВИЛИН НА ДВОХ

"Чекати — значить обганяти, значить відчувати час і сьогодні не як дар, а як перешкоду, отже, відкидаючи їхню самотійну цінність, скасувати їх, духовно ніби через них перемахнути. Кажуть, що, коли чекаєш, час триває. Але водночас — і це, мабуть, ближче до істини — воно летить навіть швидше, бо той, хто очікує, ковтає великі маси часу, не використовуючи їх і не живучи заради них самих."

Томас Манн "Чарівна гора"

Телефонний дзвінок прорізав важке, сіре світло ранку. За вікном поволі розвиднялось — небо було затягнуте тьмяними хмарами, з яких зрідка сипався крижаний дощик, що стукав по шибці рідким перебором, наче серце, що от-от зіб'ється з ритму. Дерев за вікном в саду стояли голі, змоклі й безмовні, ніби теж завмерли в очікуванні. Вода тихенько струменіла по підвіконню, а вікна трохи запотіли, тому все що було зовні виглядало як в мареві.

На щастя, ця ніч була спокійна — жодної повітряної тривоги. У цій тиші, трохи моторошній, навіть дзвінок звучав якось неприродно голосно.

Із заплющеними очима Надія потяглася до телефону, розплющивши одне око,

подивилася на екран. Номер був невідомий.

— Алло!

— Мамо, мамусік, це я. Мій телефон сів. Ми переїжджаємо, поїдемо через наше місто. Командир сказав, що на виїзді заїдемо на заправку, там волонтери хочуть нам дещо передати, давай зустрінемося, кави поп'ємо...

Маленький песик Буля (від Булочки) уважно дивився на неї, злегка нахиливши голову набік. Він уже давно звик до незрозумілих дзвінків, що будили господарку ще до світанку, але цей був іншим. Надя сіла на край ліжка, ноги торкнулися підлоги. Повітря в кімнаті було теплим і сухим — твердотопливний котел добре робив свою справу.

— Що, моя гарна? Теж прокинулася? Давай вставатимемо, у нас сьогодні дуже хороший день. Є можливість побачити сина, я його вже вісім місяців не бачила...

На кухні пахло вчорашньою випічкою й трішки — кофе. У віконце пробивалося туге, сіре світло, яке лягало на підвіконня і від цього, квітка орхідеї виглядала як сумрочна зірка. Два промоклих і замерзлих горобця, сховалися під кришею сусіднього дому, притулившись один до одного, намагаючись зігрітися. Їхня маленька душа, мов людська, прагнула тепла і захисту. І Надя, дивлячись на цей затишний прихисток для пташок, згадала свого сина. Як він там, мій горобчик, шукає теплоту і підтримку серед холоду фронту...

Рушники висіли ідеально рівно, а на столі лежала записка чоловіка "Сьогодні поїхав на роботу раніше, є кілька термінових заявок, буду, мабуть, пізно. Дзвони, цілую!"

Надя підійшла до кавомашини, що притихла у своєму кутку, мовби очікуючи на новий день. На радість — електрика ще була. Рівномірне бурмотіння апарату наповнило кухню затишком. Аромат кави поволі огортав простір, витісняючи ранкову тривогу. Малюнок, який виник на поверхні чашки нагадував зайця, і від цього стало трошки велело.

Вийшовши з душою, Надя почувалась трохи легше — теплі краплі ніби змили частину переживань. З дзеркала на неї дивилась знайома, але трохи втомлена жінка з короткою зачіскою й живими очима. Її "піксі" сьогодні не хотіла співпрацювати — зачіска стирчала в різні боки, як мітингувальники на площі, але це не мало значення. Сьогодні — особливий день.

Надя швидкими рухами нанесла на обличчя крем, швидко підфарбувала вії і нанесла крапельку блиску на губи. Пару "пшиків" улюблених парфумів - все готово!

Натягнувши улюблені джинси, легкий светр, куртку швидкими рухами намотав на шию яркий шарф, бистро пішла до гаражу.

— Доброго ранку, мій дорогий Жужик! — усміхнулась Надя, лагідно провівши рукою по даху своєї старенької машини. Вона давно вже зверталась до нього, як до живого — не просто транспорт, а вірний товариш у всіх її поїздках. Він чув її найпотаємніші розмови й мовчки терпів і сльози, і сміх.

Минулої весни вони разом подолали довгу дорогу на позицію до її сина. Везла йому

домашні пиріжки, солодке, ковдру — усе, що могла зібрати з дому. Їхала через ліс, і раптом зупинилася: з одного боку дороги розквітли яскраві жовті квіти, а з іншого — ніжні голубі проліски.

Вони утворили живий прапор — такий рідний, теплий, і від того ще болючіший. Надя вийшла з машини і просто стояла, вдихаючи весну, мовчки дякуючи всьому живому за цю мить краси. А Жужик, як завжди, чекав поруч — надійний, мовчазний свідок її любові і туги...

Надя сіла за кермо. щойно зачинила дверцята, в салоні запанував напівтемний спокій, як у череві кита. Вона вдихнула на повні груди запах старенької автівки — трохи бензину, трохи-парфумів, трохи пилу, трохи надії... Повернувши ключ у замку запалювання вона повільно почала виїжджати з гаража. Думки в голові роїлися, мов весняні бджоли — мільйон і одна. Що спочатку? Заїхати на роботу, відпроситися. Купити щось смачненьке — хоча б пиріжки, фрукти...

Шкода, домашнього нічого не встигла приготувати.

Як довго дозволять побути разом? Який він тепер? Здоровий? Спокійний? Стомлений? Може, треба було взяти більше теплих речей... А може, просто — більше обіймів.

З цим клубком думок Надія вже виїжджала з гаража, коли раптом зупинилась. Вийшла з машини — ключ від гаража вислизнув із руки та впав на землю. Вона нахилилась, щоб підняти його, і помітила, що по землі тягнулась купка мурах — вони разом волочили мертвого жука-оленя.

Ну треба ж, такі маленькі, а таку махіну тягнуть. І жодної уваги до людських проблем чи тривоги. У них свої справи — запаси зробити, родину нагодувати. Одна з мурашок відірвалася, пробігла вперед, і було видно: саме вона показує шлях іншим. Решта напружились і з новими силами потягли "здобич" додому. Надя завмерла, спостерігаючи за цим маленьким, впертим життям.

У кожного — своя війна. Свій фронт. Свій тягар. Але разом можна зрушити навіть те, що здається непідйомним.

Мурахи не плачуть, не зупиняються, не озираються. Вони просто роблять найважливе для них, крок за кроком...

Дороги ще були майже порожні. Місто тільки починало приходити до тями після ночі — рідкісні перехожі поспішали у справах, вікна деяких квартир уже світилися жовтим світлом, немов очі, які щойно прокинулись і ще не фокусуються.

Надя вела авто повільно, обережно, ніби боялася розбудити той крихкий спокій, що повис над вулицями. Після чергової тривоги, навіть звуки здавалися іншими — голоснішими, більш живими. Кожен шурхіт, гавкіт, стукіт — мов нагадування: життя триває, попри все.

Біля скверу, де колись гуляли з сином, вона пригальмувала. Там тепер стояли бетонні блоки й протитанкові іжаки. На лавці сиділа літня пара — він тримав її за руку, і вони мовчки дивилися кудись уперед, ніби ловили той самий спогад.

Серце стислося.

Перед очима пронеслась картинка: хлопчик років дев'яти сміється, коли вони з чоловіком ганяються за ним між деревами у лісі, новий м'яч закатився у викоку траву біля річки. Все було таким світлим... таким звичайним...

Надя проковтнула комок у горлі. Вона не дозволить собі розплакатись. Не зараз. Не сьогодні.

На світлофорі загорілося зелене. Вона рушила далі.

З радіо, що тихо грало на фоні, залунала знайома мелодія — одна з тих, що слухала вночі, коли не могла заснути, чекаючи на повідомлення від сина. Пальці стиснули кермо міцніше. Сльози підступили до очей, але вона тільки глибоко вдихнула.

— Тримайся, Надю. Сьогодні — твій день, — прошепотіла вона сама собі.

Місто вже прокидалося на повну. На зупинці стояли люди — хтось із кавою в термочашці, хтось із торбами, обличчя ще сонні, але з тією самою надією в погляді: що цей день буде спокійним, що ніхто не загине. Сьогодні вдасться просто жити.

Вона працювала в невеликому комунальному підприємстві юристкою. Роботу свою Надя любила так, як люблять справу, яка вимагає розуму, терпіння й серця. Навіть у відпустці іноді ловила себе на думці, що скучила за запахом друкованих сторінок, за шелестом справ, за моментом, коли, розмотавши клубок здавалося б безнадійної історії, знаходиш ту саму зачіпку — рішення. І от він, той особливий момент: "Позов задовольнити в повному обсязі". Як удар гонгу — професійна перемога, яка живить душу!

Різкий звук сирени швидкої допомоги вивів її з потоку думок. Вона швидко перебудувалась у праву смугу, пильним поглядом оцінила рух: ліворуч і праворуч колони військової техніки, швидкі "літали" зі смуги в смугу. Це був звичайний день її рідного міста, яке жило у постійному напівтемному ритмі прифронтового життя.

Ще не так давно ці дороги були забиті біженцями. Машини з надписами "Евакуація", "ДІТИ!" і навіть "Не стріляйте!" тягнулися нескінченним караваном. Дехто їхав із розбитими вікнами, обтягнутими целофаном, обв'язані скотчем, зі слідами війни на кузові. Тепер замість цього — бронетехніка, волонтери, шпитальєри, колони з пораненими.

Центральна дорога міста перетворилась на артерію під назвою "Війна". У східному напрямку — потік потрібного: життя, зброя, надія. Назад — уламки, поранення, втрати, пам'ять...

Надя приїхала на роботу, коли великий годинник у холі показував 07:44. Знайомі стіни, знайомий скрип сходів. Піднявшись на другий поверх, вона постукала у двері кабінету директора.

— Так, увійдіть!

— Вікторе Васильовичу, доброго ранку.

— Доброго, заходь.

— Дозвольте відпроситися до обіду.

— Щось сталося? У тебе все гаразд?

— Усе добре. Син сьогодні проїжджатиме через наше місто, їде на нову позицію.

Домовилися зустрітися на заправці, на виїзді.

— Звичайно, їдь. Скільки ти його не бачила? Місяців шість?

— Вісім.

— Ого... Ну, тим більше — без питань. А чоловік з тобою поїде?

— Ні, він на терміновій заявці.

— Засмучує...

— Так. Але нічого, спробую йому зателефонувати.

— Добре. Синові — величезний привіт і подяка від усіх нас. І ти... будь уважна.

Саме розумієш, який зараз час.

— Звісно. Дякую вам. Гарного дня, попри все.

Виходячи з кабінету, Надя відчула тепло — не від кави, не від сонця, а від розуміння. Вдячність піднялася хвилиною десь із глибини. Вона дістала телефон і набрала чоловіка. Той довго не відповідав.

— Алло!

— Привіт.

— Привіт. Щось термінове? Я зайнятий.

— Хотіла сказати — син приїде. Сьогодні. На виїзді з міста, між десятою і дванадцятою.

— Ех... не знаю. Дуже зайнятий. Якщо встигну — під'їду. Або передзвону.

Зв'язок урвався. Надя подивилася на годинник — уже майже дев'ята. Треба поспішати.

Вийшовши надвір, вона глибоко вдихнула ранкове повітря — прохолодне, насичене вологою після нічного дощу. В ньому було щось особливо чисте й свіже, наче світ давав їй ще один шанс.

Вона швидко пішла до машини, думаючи тільки про одне: заїхати до кондитерської. Взяти щось солодке. Може, ті самі цукерки, які він любив у дитинстві. Потім — до кулінарії. Хоч щось домашнє, тепле, смачне... Бо зустрічі, яких чекаєш вісім місяців, мають пахнути любов'ю.

Кондитерська була зовсім поруч із підприємством — знайоме місце, куди Надія час від часу забігала ще до війни. Невелика, але затишна, з м'яким світлом жовтих ламп, що розмивало сірі ранкові тіні.

Надворі стояв прохолодний квітневий ранок — вологий, після нічного дощу. На деревах вже розпускались перші світло-зелені листочки, а з клумби біля входу визирали ранні тюльпани, посаджені ще восени. Повітря пахло землею, вітром і кавою — аромат долинав зсередини закладу.

У крамниці було тихо. За прилавком стояла молода продавчиня — круглолиця дівчина в яскравому фартушку з полуничками. Щойно побачила Надію, усміхнулася і швидко рушила їй назустріч.

— Доброго ранку! Що вам сьогодні? — її голос був дзвінким, як весняний струмок.

— Доброго ранку. Я б хотіла цукерок — асорті, всього потроху.

— Шоколадних?

— І шоколадних, і карамельок, і "желеек", — усміхнулась Надія. — Нехай буде різне. Я для сина беру — він сьогодні проїжджає через місто...

Продавчиня мовчки кивнула. В її погляді промайнуло щось співчутливе й щире. Вона почала обережно набирати цукерки — по жменьці з кожного кошика, шарудячи фантиками. Різнокольорові обгортки блищали у світлі, мов маленькі ліхтарики спогадів.

Надя завмерла, дивлячись на ці кольори. І на мить провалилася в пам'ять...

...Того Нового року було багато снігу — сніг падав великими пластівцями, ноги роз'їжджалися на слизькій доріжці. В руках — важкі сумки з продуктами. Вона підійшла до старої п'ятиповерхівки й побачила хлопчаків, що гралися біля під'їзду. Ліпили сніговика, кидалися сніжками, реготали.

Син побачив її першим:

— Мамусік! Привіт! — вигукнув і кинувся до неї.

Послизнувся, впав у сніг, але одразу підвівся, відсміявся і підбіг ближче.

— Ти не забився? — усміхнулась Надя.

— Ні, сніг м'який. Давай допоможу донести сумки на п'ятий поверх.

— Дякую, золотце.

До них приєдналися ще двоє його друзів. Усі разом — галасливо, весело, з жартами — підняли сумки. Надя запросила хлопців на чай. Вони зраділи, як діти — якими й були.

У квартирі вона увімкнула чайник, дістала великий пакет із цукерками, мандарини. Насипала солодощі у вазу, виклала фрукти. За столом стояв веселий гамір — хлопці сьорбали чай, обговорювали снігову фортецю, перемоги над "ворогами" з сусіднього двору. Пахло мандаринами, цукерками, щастям.

Так недавно... і водночас — як давно.

— Як думаєте, вистачить? У цей пакет уже не влазить, — голос продавчині повернув Надю в реальність.

— Так, дякую, цього досить, — Надя струснула з себе спогади, мов сніг із плечей. — Дайте ще коробочку печива... і каву, будь ласка. Три в одному.

— Зараз, — дівчина кивнула, швидко зібрала замовлення й акуратно все запакувала.

На виході Надя зупинилася на мить, вдихнула знайомий аромат кави й шоколаду. Її серце стискалося — від напруги, надії, від любові. Попереду була коротка, але важлива зустріч.

Надя сіла в авто, поклала пакет із солодощами на пасажирське сидіння і, увімкнувши запалювання, повільно виїхала з паркування. Місто прокидалося після дощу — неохоче, обережно. Мокрий асфальт блищав на сонці, калюжі дзеркалили небо й голі гілки дерев.

Проїжджаючи центральною вулицею, вона побачила знайомих комунальників — двоє чоловіків у зелених жилетках згрібали в купи торішнє листя, жінка з відром білила молоді дерева. Їхні рухи були повільні, зміряні, як у людей, які давно звикли працювати на фоні сирен, вибухів і новин про фронт. Над головою хтось висів у вищій,

фарбуючи стовп ліхтаря. Виглядало, ніби місто вмивається, очищається до весни — наче вперто тримається за життя.

Але достатньо було лише перевести погляд ліворуч — і ось вони, нагадування про війну: заколочені вікна, фасад із діркою від уламка, тріснуті шибки, які вже ніхто не замінює. А ще далі — блокпост, на якому автоматники перевіряють документи в машин, що рухаються на виїзд.

Колона бронетехніки повільно сунула в напрямку передової — "бусики" з хрестами, брудні пікапи з причепами, танк, що гудів, як розлючений звір. Один з військових, зовсім молодий, сидів на броні з навушниками в вухах і дивився кудись у небо, ніби намагався вирватися подумки з цього місця.

Надя перебудувалася на іншу смугу, обережно об'їхала колону. Рука автоматично потягнулась зробити гучніше радіо — і тут же вимкнула: там грала весняна мелодія з минулого життя, і це чомусь боліло ще більше.

З кожним кілометром місто змінювалося. Замість звичних вітрин — зруйновані магазини, замість квітів біля під'їздів — вирви в асфальті. Але навіть тут, серед розбитого і посіченого, життя тривало: бабуся продавала зелень із відра, хтось вигулював собаку, біля зупинки сміялися дві дівчинки-підлітки в шкільних рюкзаках.

Надя спіймала себе на думці, що кожна ця картина — як фото в альбомі: шматочки болісної, але справжньої реальності, яку не зітреш.

Ось і знайома заправка на виїзді. Біля неї — кілька машин, двоє військових у черзі за кавою. Один із них притулився до капота, дивився в телефон. В іншому кутку стояв волонтерський бусик з наліпками "ЗСУ - ДЯКУЄМО!" "ЗА УКРАЇНУ! ЗА ЇЇ ВОЛЮ!"

Вона припаркувалася у тіні каштана, який ще тільки-но починав розпускатися. Серце билосся швидше, ніж зазвичай.

Ще трохи, і він має бути тут...

Заправка була тією самою, куди вона іноді навідувалася ще до війни. Тепер це був одночасно магазин, міні-кафе і притулок для тих, хто в дорозі — або в очікуванні.

Всередині пахло кавою, дріжджовим тістом і трохи — дизелем, який тягнувся з вулиці. На стінах висіли прості пейзажі — затишні сільські хатки, мальви, лелеки — ніби з радянських листівок. Над касою — невеликий телевізор без звуку, на екрані йшли новини: карта країни, цифри, назви міст.

Молоденька продавчиня з хвостиком акуратно розкладала щойно привезені круасани. У неї був рум'янець на щоках і теплий голос.

— Доброго ранку, — звернулась до Наді. — Щось підкажу?

— Я трохи почекаю тут, у мене зустріч.

— Звісно. Але з кавою чекати веселіше.

— Можливо трохи пізніше.

Надя обрала столик біля вікна. На сусідньому — сивий чоловік із глибокими зморшками на лобі. Він повільно пив чай із пластикового стаканчика, наче відмірюючи час ковтками. Його пальці, чорні від мастила, нагадували їй про її дідуся. У кутку за столом сиділа бабуся з онуком, років восьми. Хлопчик тримав у руках пластиковий

танк, водив ним по столику й шепотів: "бах-бах!"

Надя вдивлялась у потік машин. У її пам'яті раптом з'явилась картина: літо, море, шторм. Вони з сином і чоловіком, мокрі, засміяні, кидаються у хвилі. Вона тоді кричала: "Я на морі, йду купатися!" — ніби переконувала саму себе, що щастя — це так просто.

Клаксон фури вирвав її з думок. Було вже 10:15. Надя встала й підійшла до прилавка.

— Кава?

— Так. Латте, будь ласка, і булочку... з маком.

— Може, спробуєте з вишнею та шоколадом? Наша новинка.

— Добре, давайте.

Дівчина злагоджено готувала каву. Надя дивилась, як із кавомашини тече тонка струмка напою, і вже від самого звуку її охоплювало легке тепло. Вона взяла каву, подякувала, розрахувалась і повернулася до свого столика.

Заправка вже наповнилась людьми. Увійшов волонтер — молодий, худий, із бейсболкою та рюкзаком. Швидко взяв дві кави й вийшов. За ним — двоє військових у формі: один із забинтованою рукою, другий — із ледь помітною посмішкою. Вони мовчки обрали місце біля вікна й дивились у свої телефони.

Надя зробила ковток — латте був із легким горіховим присмаком. Відламала шматочок булочки, шоколад стікав на пальці, а вишня вибухала солодкою кислінкою. Усе це — тепло, смак, запах — повертало її до життя. До себе...

До заправки під'їхав мікроавтобус-спринтер. З нього вийшло семеро жінок і двоє водіїв. Всі виглядали втомленими, трохи "пом'ятими" після дороги. Дехто попрямував до вбиральні, інші зайшли перекусити.

— Можна я присяду? — ввічливо звернулась одна з жінок.

Надія підвела очі й кивнула. Жінка сіла навпроти.

На вигляд їй було десь п'ятдесят сім, може трохи більше. Руки — зі скромним бежевим манікюром. Непомітно обручальне кільце на лівій руці. Годинник на зап'ясті — зупинений. Волосся каштанове, колись підстрижене каре, коріння вже відросло, але зовнішній вигляд не псувався. Обличчя чисте, зі зморшками біля очей — від посмішок. Над губами не було гірких рис. Очі — теплі, карі, трохи згаслі.

Жінка зробила ковток кави, потім глянула на Надю: — Ви не підкажете, котра година? — Десята двадцять п'ять. — А ваш годинник не працює? Зламаний?

— Так, сказали, що не підлягає ремонту. Але я його ношу — це годинник моєї доньки. Наче її частинка завжди зі мною.

— А де вона?

— На війні. Вона — лікарка. До повномасштабної працювала в обласному опіковому центрі. Але коли зять загинув, вирішила піти на фронт.

— Зять теж загинув на фронті?

— Ні. Коли наш район почали обстрілювати, він побіг до гаража за машиною — хотів вивезти нас. Там і впав снаряд. Вибухом відірвало ноги. Поряд нікого не було. Він стік кров'ю... Коли сусід знайшов його, він уже був холодний.

Ми якось виїхали. Оселилися у знайомих. А донька — за місяць була вже на передовій. Я залишилась сама. Родичі ще в лютому 2022-го виїхали до Польщі. Зараз ось повертаюсь від сестри — покликкала побачитись.

Там, звісно, спокійніше. Сирен немає. Але й не цукор. Ми там чужі. Молодим легше — вони звикають. А старим важко. Все чуже, інше.

— Ви зараз працюєте?

— Так. Працюю сторожем. За фахом я викладач музики, але таку роботу не знайшла.

— Я Надя, — сказала вона після паузи.

— А я Олена, — жінка усміхнулася й допила каву.

— Успіхів вам.

— І вам. Бережіть себе.

Олена підвелась, попрощалась і пішла до автобуса. Надя ще трохи посиділа, дивлячись у слід. У грудях ворухнулася хвиля знайомого суму — того, що завжди приходиться після зустрічі з кимось, хто знає, як болить, поніс велику втрату...

Надія знову втупилась у вікно, та перед очима виринуло зовсім інше. Обличчя Світлани, її однокласниці. Бліде, наче крейда. Порожні очі. І голос, що зривався:

— Дениса більше немає...

Денис. Світланин єдиний. Її копія, тільки в чоловічому варіанті. З тією ж впертістю в підборідді, з тими ж очима, що сміялися до останнього. Її любов. Її опора. Її надія на старість.

Він був із Третьої штурмової. Пройшов найгірше. Горів у пеклі боїв, виживав там, де інші здавались. Його ніби берегло щось. Навіть коли вони "витягували" позиції з-під суцільного артвогню, Денис повертався — в пилюці, без сну, з очима, що бачили занадто багато, але живий.

А тоді вони просто повернулись у землянку на кілька годин перепочинку. Всього кілька годин... І саме туди прилетіла ракета. Влучно, точно, нелюдськи. Від землянки лишилась вирва. Від хлопців — тиша...

Надя тоді тримала Світлану за руку. Просто сиділа поруч, коли та не могла вимовити ані слова. Її очі були сухі, але в них жила така безмежна темрява, що від неї зводило плечі.

Того дня селище де жила Світлана завмерло. Коли кортеж із тілом Дениса наближався до рідної вулиці, люди вже стояли обабіч дороги — мовчазні, з чорними стрічками на одязі, з живими квітами в руках. Дехто приїхав здалеку, хтось ішов пішки, дізнавшись про час церемонії з оголошень у соцмережах. І з кожним метром, що долала траурна процесія, усе більше мешканців виходило зі своїх домівок, магазинів, офісів, зупиняли авто на узбіччі, глушили двигуни.

А потім — мовчки ставали на коліна.

Старенькі з паличками й молоді, мами з дітьми й чоловіки у формі — вони стояли вздовж усього маршруту. Хтось хрестився, хтось прикладав руку до серця, дехто — вклонявся до землі, торкаючись пальцями холодного асфальту. Над вулицею панувала

тиша, така глибока, що чулися лише подихи вітру та ревіння мотора автобуса з побратимами.

У кузові, національний прапор, складений по всім правилам, покривав труну. Біля неї — побратими Дениса з його бригади, втомлені, з порепаними руками й незгаслим болем в очах.

Процесія рухалась повільно, наче сама земля стримувала її хід, не бажаючи прощатися з одним із своїх захисників. А коли кортеж дістався кладовища, і труну підняли на плечі, навіть дерева навколо, здавалося, схилили свої віти в жалобі.

На похороні Надя з чоловіком стояла поруч, востаннє прощаючись, молоді, змарнілі, в пилюці й чорних окулярах Денисові побратими читали вголос "Молитву штурмової бригади" своєму другу, бойовому товаришу на позивний "Копійка". Їхні голоси тремтіли, але жоден не зламався, з кожним словом, кожним стовпчиком "молитви" очі все сільніше наповнялися сльозами, і стримувати їх практично було не можливо.

Вітер шепотів у гілках, прапор тріпотів, а Світлана стояла, як закам'яніла. Лише пальці стискали хустинку, мов останню нитку, що тримала її з життям.

Під акомпанемент військового оркестру, з прапором, який урочисто передали матері, із пошматованим серцем, але рівною спиною — Дениса провели до могили. І в ту мить, коли труну опускали в землю, небо раптом затягнулося сірими хмарами. Вояки стали в шеренгу й дали три останні салюти — гучні, чисті, мов удари в саме серце. Залпи розлетілися над головами, мов символ того, що пам'ять про нього — жива.

Ніхто не пішов одразу. Люди стояли довго — мовчки, зі сльозами, з молитвами. А Надя тримала за руку Світлану, і її чоловік стояв поруч, мов кам'яна стіна — не щоб загородити, а щоб тримати, на той випадок, як що Світлана більш не витримає.

Після похорону Надя з чоловіком забрала Світлану до себе. Вони мовчали вечорами, слухали, як капає дощ за вікном, як десь далеко гупає артилерія. Світлана лежала на дивані, загорнувшись у плед, і не знімала хустки — наче боялась, що як зніме, все зникне, навіть спогади. Надя готувала чай з м'ятою, гріла суп, просто сідала поруч і мовчки гладила подругу по плечу. Бо іноді не треба слів. Треба просто бути поруч.

У ті кілька днів дім Надії став притулком — не лише для Світлани, а й для пам'яті про Дениса. Вона ніби витала у повітрі — в тиші, в чорних стрічках на дзеркалі, в молитвах перед сном, у запаху недопитої кави, яку той так любив.

І коли Світлана, перш ніж повернутись у спустілий дім, раптом обняла Надю, так міцно, що та відчула, як тріпоче її серце — Надя відповіла тим самим. Без слів. Просто тримала.

А потім — ніч, і ранковий світ, і новий день. З тишею, що не зникає. З війною, яка не відпускає. І з любов'ю, що живе, поки пам'ятають.

Надя дивилася у вікно. Але тепер там, за шибкою, не було порожнечі. Там — був слід. Світлий. Людський. І вічний.

Згадуючи це тепер, у маленькому кафе на заправці, Надя ковтнула ще кави. Руки в

неї були теплі від стаканчика, а десь в серці — важко й трепетно водночас. Бо її син... він живий. І він ось-ось має приїхати.

Надія знову потонула у своїх думках, не помічаючи, як обставини навколо змінюються. Вона дивилася в бік потоку машин, що рухався через місто, і почала згадувати далекий час, коли все було по-іншому. Спогади були як теплі обійми, що не відпускали.

Той літній день, коли вони з сином і чоловіком їхали на дачу — зелена трава, безкрайні поля, аромат квітів у повітрі. Сім'я разом сміялася, не звертаючи уваги на ніщо, крім того, що зараз. Як чоловік, зі сміхом, жартував над сином, а син намагався довести, що може добре водити машину, навіть якщо ще не мав прав. Як Надія вела розмови з чоловіком про мрії та плани, а потім всі разом сіли за стіл, вечеряли і сміялися до сліз. Все було таким простим і природним тоді.

Зараз цей простір навколо був чужим, наче те, що було, стало іншою реальністю, такою далекою, що тепер важко було уявити собі її.

Надія глибоко вдихнула. Її розум повільно ковзнув у глибину спогадів — теплих, далеких, майже примарних. Щастя тоді здавалося простим і безтурботним, а тепер — як з іншого життя. Війна забрала багато: людей, домівки, час... Але залишила дещо — миті. Маленькі, крихкі, важливі. Усмішки. Дотики. Теплі слова, що й досі живуть десь у куточках серця.

Коли вона дивилася крізь вікно на повільний, ніби втомлений, рух машин, думки невпинно поверталися до війни. Погляди людей стали іншими — обережними, відстороненими. Наче всі вони, як каміння в струмку, були розкидані стихією. Кожен окремо. І вона — теж.

Не залишилось зустрічей просто так. Не було вже звичних радощів. Та щось ще трималося в душі — надія. На те, що навіть коротка зустріч із близькими здатна принести світло, яке війна не зуміла загасити.

І тут, серед цих думок, вона відчула тепло. Ніби саме ті згадки, що залишилися в пам'яті, мов крихітні вогники, гріли зсередини. Це тепло вона раптом впізнала у жінці поруч — незнайомій, але тривожно знайомій. Такій же мовчазно зосередженій, такій же втомленій.

Вона згадала, як кілька днів тому намагалась усміхатися перехожим — хоча б трохи, хоча б краєчком уст. Мовби шукала в тому жесті не втіхи для інших, а розради для себе. Усі вони, здавалося, носили той самий тягар — як і вона. Але попри все, Надія вірила: в кожному з нас ще жевріє сила. Сила жити. Любити. І чекати...

"Може, я не тільки чекаю на сина. Може, я чекаю на повернення себе", — подумала вона, відчуваючи, як ці слова поступово наповнюють її душу новою силою.

І ось тепер, замислившись, вона зрозуміла, що не лише її син і чоловік потребують підтримки. Вона сама також потребує цієї сили, цього осмислення того, чому вона зараз тут і що робить. Війна забрала багато, але вона також відкрила нові шляхи для тих, хто не здається.

Але цей шлях не був легким. І тепер Надя розуміла, що важливо не втратити себе

на ньому. Важливо залишатися людиною, незважаючи на ці безжальні зміни.

Дивлячись на людей, що приходили й йшли з кафе, на чоловіків, які зупиняли свої машини на заправці, на жінок, що збиралися в автобуси — вона зрозуміла: війна не лише позбавила багато чого, але й відкрила щось нове для кожного з нас. І це нове, може, і було частиною її шляху.

Вийшовши з кафе, Надя відчула себе трохи іншою. Їй було важливо ковтнути свіже повітря. Сили ніби з'явилися, хоча ще залишалось так багато невизначеного попереду.

Вона приготувалася до зустрічі з сином, але ще більше — до того, щоб зрозуміти, як змінилася сама. Як би страшно це не звучало, війна дала їй шанс побачити те, чого раніше вона не помічала — свою внутрішню стійкість.

"Війна змінює всіх, але не тільки зовні", — подумала Надя, крокуючи до своєї машини і відчуваючи, як серце б'ється знову з тією силою, якої вона раніше не знала.

Вона відкрила бардачок, взяла жуйку, закрила двері і вирішила повернутися назад у магазин.

З потоку машин вирвався зелений джип без номерів і попрямував до заправки. Він виглядав як щось невизначене і водночас знайоме — зазвичай такі машини часто з'являлися в їхньому місті, мовчки й швидко, як темні тіні, що минають на межі світла. Надія встала, серце сильно забилося в грудях. Вона відчула, як по шкірі пробіг холодок, а глибока туга і тривога наче стиснули груди. Машина зупинилася, і з неї вийшло четверо військових, трое молодих хлопців з бородою, і один чоловік середнього віку, з гладко виголеними щоками та великим шрамом на лобі. Залишивши джип на стоянці вони зайшли усередину заправки-магазину, Надя, уважно подивившись на них, зрозуміла, що сина серед них немає. Глибоко зітхнувши, вона повернулася до столика і почала спостерігати за військовими.

Вона поглядала, але одночасно не хотіла побачити нічого конкретного — у душі вона вже знала, що сина серед них немає. Глибоко зітхнувши, вона повернулася до столика. Вікно на фоні все більше затягувалося ранковим туманом, але у її голові все одно було чисто і холодно. Мабуть, інтуїція підказала їй, що вони всі стали такими, як її син. Ще недавно радісні й безтурботні, вони поступово змінювались, несучи на своїх плечах біль, як важкі рюкзаки.

Перший високий хлопець з обвітраним обличчям і темними, майже чорними очима, що випромінювали біль, дуже уважно глянув на Надю. У його погляді було щось, що змусило її серце стискатися. Це був погляд, в якому злилися всі страждання і жахи війни. Вона, витримавши його погляд, посміхнулася. Він відповів такою ж невеликою, але щирою усмішкою, і підійшов до стійки заправки, його кроки були впевненими, але на обличчі залишався той самий важкий вираз.

Решта військових почали замовляти їжу, а Надя продовжила спостерігати за ними, немов дивилася на те, чого так боялася — на те, як інші люди переживають війну. Вона бачила це в очах людей, що прийшли через біль, через втрати.

У всіх військових був той погляд, його Надя ні з чим би, ні переплутала. Вона бачила його в обличчях людей, які бачили війну у всіх її жахах та стражданнях. Такий

погляд був у переселенців, які з'явилися у їхньому місті після початку війни, у медиків, які лікували поранених та... у її сина.

Кода веселий, з іскринкою, навіть дурний, через 4 місяці на війні, він став саме таким. Губи посміхалися, а очі... У той перший раз, коли вони також мигцем побачилися на передислокації, це був уже не той безтурботний і радісний хлопець, а людина, яка усвідомила і зрозуміла щось таке, що можна зрозуміти лише, перебуваючи поряд зі смертю. Бачити її, спілкуватися з нею, намагатися не потрапити на її "гачок" і назавжди прощаючись з тими, хто був таким дорогим.

Надія дивилася на військових і не могла стримати відчуття болю в серці. Вона знала, що ці хлопці так само, як і її син, змушені віддати все, щоб захистити свою землю. Відчуття, що вона не одна з цими матерями, що також відпускають своїх синів на війну, накривало її, наче хвиля.

Їй хотілося обняти кожного з них, кожного з тих молодих чоловіків, які також, як і її син, залишили свої домівки, рідних і всі звичні радощі життя. Вони так само сумували за своїми матерями, за рідним теплом дому, за дитячими спогадами та тими моментами, коли все було простим і зрозумілим. Вона уявляла, як їхні матері з тугою чекають дзвінків, як і вона, а в їхніх серцях живе надія на безпеку і повернення додому. Це був той самий біль — для кожної матері, для кожної родини, для кожного сина, який став частиною цієї війни.

Надія глибоко зітхнула, вдивляючись у їхні обличчя. Вона хотіла б сказати їм більше, ніж просто "дякую" за те, що вони роблять. Вона хоче обійняти їх усіх, дати їм ту підтримку, яка інколи так потрібна, щоб вони не забували: їх люблять, на них чекають. Тому що кожен з них — це не просто солдат, а син, брат, чоловік, який має свої історії, свої переживання і свої мрії.

Військові купили каву і хот-доги. Сіли за сусідній столик і почали жартувати. Їхній сміх був легким і тимчасовим, але все одно надто рідкісним для людей, які щодня бачили обличчя війни. Надія спостерігала за ними і відчула, як її серце розцвіло на мить від того, що ці хлопці хоча б тут, у цьому маленькому затишному місці, змогли знайти спокій, хоч і на кілька хвилин.

До заправки та магазину подихала машина чоловіка. Надя зраділа, що йому вдалося вирватися з роботи.

Він припаркував автомобіль та швидко зайшов до магазину. Оглянувши поспіхом зал, він побачив Надію і підійшов до неї.

— Ну, як справи? Ти мене цією новиною як льдьоною водою...

У надії в пам'яті вспалахнув спогад: В одному з літніх відпусток, коли жара була під 40 градусів, родини Надії та її двоюрідного брата вирушили на море. У машині вже лунала улюблена музика на касетному магнітофоні, який Діма нещодавно придбав. Касети для якого записувала його жінка з улюбленого радіо. Усі вікна були відкриті, і жарке повітря наповнювало салон. Час від часу на касеті з'являлася не лише музика, а й рекламні вставки та повідомлення про погоду. Але ніхто не звертав на це увагу.

Аж ось, коли пісня закінчилася, раптом із магнітоли виринуло зовсім неочікуване:

— "Погода на завтра: очікується похолодання, температура вночі знизиться до —15, ожеледиця, можливий сніг..."

Всі завмерли, а син Діми, подивившись на своїх батьків, занепокоєно запитав:

— Мамо, а як же ми будемо купатися?

Мати, не втрачаючи гумору, відповіла:

— Як, як... натягнемо на себе накидки з машини, матрасом закутаємося, і будемо!

Усі в машині розсміялися, адже тільки тепер зрозуміли, що це була просто рекламна вставка з радіо, яку ніхто не вимкнув...

Надя посміхнулася.

— Все добре.

— Приїжджав уже? Я спізнився?

— Ні, Поки не було. Може, десь затрималися. Дорога...

— Ну, нічого, рано чи пізно все одно будуть їхати. Ти їла щось? Я б перекусив. Обід уже, а я, крім кави, вранці нічого не їв.

— Це погано. Візьми щось. Там хот-доги є, булочки смачні. Я з'їла дуже смачну булку з шоколадом та вишнею і випила латте.

— О, я візьму хот-дог і велику чашку чаю, тобі взяти чогось?

— Я б теж випила чаю.

— Ок!

Він швидко підвівся і пішов до прилавка. Надія знову почала дивитися у вікно. На парковці сварилися хлопець та дівчина. Лаючись, дівчина махнула рукою і пішла у бік дороги. А хлопець повернувся і пішов на станцію заправки газу, яка знаходилася за заправкою. Коли він туди зайшов, дівчина озирнулася, побачила, що його немає, і швидким кроком пішла у бік крамниці.

— Ось узяв тобі обліпихового чаю та пісочне кільце з горіхами.

Надя повернула голову, чоловік розставляв чашки на столі.

— А собі взяв просто чорного чаю з лимоном та хот-дог.

— Спасибі, приємного апетиту.

Надя подивилася на годинник 12.15. Військові поряд встали і, подякувавши дівчатам-продавцям, вийшли на вулицю.

— Будь, що інформації ніякої немає?

— Ні. Абонент не є абонентом.

— Ну не переймайся, ти ж розумієш, що він не на пляжі.

— Я все розумію.

— Не сумуй.

Чоловік швидко їв, витираючи обличчя серветкою, коли крапельки гірчиці чи кетчуп залишалися на його губах.

— Ти Чому не п'єш чай? Гарячий?

— Так, нехай трохи охолоне. Час уже, обід закінчується, тобі треба їхати.

— Нічого, ще трохи почекаю. А раптом він зараз приїде. Я так скучив за ним, так хочеться його обійняти. Ну, вищий ніс! Тут згадав історію, пам'ятаєш про десять

гривень у книжці.

Надя на секунду замислилась. Справа була у 1998 році, коли син пішов у третій клас. На літо давали перелік літератури для читання. Читати йому зовсім не хотілося, він із задоволенням поміняв би цю справу на футбол чи приставку, але читати було потрібно. Ще раз, принісши з бібліотеки книжку, син сидів за столом і читав. Перевернувши сторінку, він побачив десять гривень, які прилипла до сторінки.

— Мамо, дивись, тут у книзі гроші.

Надя підійшла, подивилась. Справді.

— Ну, я так тобі скажу, мабуть той, хто читав цю книгу, поклав ці гроші тому, хто також здолає цю історію.

— Тобто я можу її витратити, якщо дочитаю книжку.

— Звісно, це нагорода від колишнього читача.

Син досить швидко дочитав книгу, урочисто взяв гроші та пішов купив собі цукерок. Але коли настав час здати книгу до бібліотеки, він дістав із своєї скарбнички десять гривень і поклав її до книги.

— Навіщо ти це робиш?

— Мамо, зрозумій, той, хто її читатиме за мною, теж заслуговує на нагороду, тому я поклав мої гривні наступній людині, яка її візьме в бібліотеці.

— Так, це чудова мотивація для читання. Ти молодець, синку!

З тієї історії син полюбив читати і навіть іноді просив читати не зовсім дитячі книги.

— Надь, Ау! Ти тут?

— Так, так.

— Я до речі на роботі колезі розповів цю історію, і він сказав, що так зробіть для своєї доньки. Подивиться вийти чи ні.

— Добре, я вже доїв, напевно, не дочекаюся. Мені вже дуже час. Робота...

Надя підняла на нього свої великі зелені очі.

— Ммммммм, добре ще посиджу.

— Не треба, їдь, все буде добре. Я чекатиму, а ти дзвони, якщо що, і я тобі подзвоню.

— Добре. Я поїхав.

Надя подивилася на годинник, було 13.20. Чоловік вийшов надвір, сівши в машину поїхав у бік центру міста.

Телефон у кишені завібрував.

— Алло!

— Надія, як справи?

— Все добре, Вікторе Васильовичу! Чекаю.

— Не Приїхав ще?

— Поки що ні.

— Ну, ти не переймайся, обов'язково приїде. Термінової роботи немає, тому ви чекайте! Хто знає, коли наступного разу прийдеться?

— Чекаю!

— Тоді до завтра. Поки що!

Надя з вдячністю подивилась на телефон. Відносини з директором у неї були добрі. Роки знайомства залишили в її пам'яті добрі спогади. Були й складні часи та світлі. Але його вмінням знаходити спільну мову з великим жіночим колективом заслуговували на особливу повагу.

Погода потихеньку псувалася, небо затягнуло хмарами, і повіяв вітер, що кидав пісок у вікна магазину.

Телефон знову завібрував, на екрані з'явився напис "Повітряна тривога". Усміхнена дівчина вийшла з-за прилавка та попросила Надію та інших відвідувачів вийти з магазину, т.к. цього вимагали інструкції з техніки безпеки.

Надія одягла пальто, взяла сумку та вийшла надвір. Направо від входу в магазин, біля стіни стояла дівчина, яка сварилася з хлопцем. Вона була заплакана і палила вейп.

Першим бажанням Надії було підійти до неї, можливо підтримати, запропонувати допомогу. Однак з недавніх пір вона вирішила не робити цього. практика показала, що допомагати треба лише тоді, коли поросят. До цього висновку її підвели численні спроби зробити життя інших людей легшим, вирішити їхні проблеми і здебільшого отримати за це тумаків. Тому вона просто підійшла і сіла на лавочку, що стояла неподалік.

— Вибачте!

Надя обернулася, біля лави стояла явно замерзла незнайомка. Туш трохи розмазалася через пролиті сльози.

— Так!

— Ви не могли б мені допомогти?

— А Що сталося?

— Я посварилася з чоловіком, і він поїхав, а телефон, сумка та гроші залишились у машині. Я живу на іншому кінці міста і я не маю грошей туди доїхати.

— Звичайно, я вам допоможу, про яку суму йдеться?

— Я думаю, 30 гривень мені б вистачило.

— Добре. Ви змерзли?

— Так, є таке.

— Хочете, я пригощу вас чаєм чи кавою?

— Я була б дуже вдячна.

— Є лише одна проблема - повітряна тривога.

— Ну, нічого, зачекаємо.

Дівчина сіла поряд на лавку. Було видно, що руки та ніс у неї побіліли, і на шиї виступила гусяча шкіра.

— Мене звуть Настя.

— Надія.

— Ви тут працюєте?

— Ні. В мене тут зустріч.

Телефон знову завібрував. На екрані з'явився напис "Відбій повітряної тривоги!" Усміхнена дівчина відчинила двері, і Надя з дівчиною пішли усередину.

— Могли б ви дати нам каву.

— Звичайно, зараз все організуємо.

Настя пройшла й сіла за столик. Надія взяла дві склянки кави з кришечками, підійшла і поставила одну перед нею.

— Пригощайтеся. Я ще й шоколадний батончик купила — підсолодити душу.

— Ви знаєте, у мене загалом дуже добрий чоловік. Він мене любить і дбає про мене, а я — про нього. Але нині його родичі поїхали за кордон. Вони дуже забезпечені, але мене, як невістку, так і не прийняли. А в мене, крім сестри, родичів і нема. Сестра працює в лікарні — бачимося нечасто. Я закінчила художнє училище, але постійної роботи не знайшла — перебивалася випадковими замовленнями. У хаті завжди був творчий безлад... Я й сама ніколи не вважала себе ідеальною господинею. Але я дуже люблю свого чоловіка — і готова змінюватися заради нього. Хоч іноді мене "несе" — і тоді ми сваримося...

— Все налагодиться. У сімейному житті всяке буває, — сказала Надія лагідно.

У цей момент до стоянки біля заправки швидко під'їхав автомобіль. Настя побачила його й вискочила на вулицю. З машини вийшов її чоловік — щось швидко заговорив до неї. Настя обійняла його, і він обійняв її у відповідь. Вона махнула Надії рукою, сіла в машину — і вони поїхали.

— От і слава Богу. Помирилися. А в мене тепер кава є — цілих два незаймані стаканчики...

Надії раптом стало і смішно, і радісно водночас. Душа потепліла — від цієї щирої зустрічі, від жіночої розмови, від запаху кави, який ще трохи тримався в повітрі.

Телефон завібрував у сумці.

— Алло!

— Мамусік! Вибач, ми не заїжджатимемо. Їдемо повз. Уже під'їжджаємо до заправки. Ти тільки не хвилюйся.

— Сину, а де ви їдете?

— Хвилин за п'ять проїжджатимемо повз.

— А ти в машині чи в автобусі?

— У тентованій вантажівці. А що?

— Ти біля краю кузова сидиш?

— Так, перший.

— Не клади трубку!

Надя взяла зі столу дві незаймані кави, подякувала дівчаткам на заправці і стрімко вийшла.

Поставивши стаканчики у підставку для напоїв, завела мотор і рішуче рушила в бік траси.

Під'їхавши до повороту, зупинилася. Хвилин за дві показала військова колона — машини рухались повільно, рівним потоком.

— Синку, ти в якій машині? Бачиш мене?

— Мам, я в останній, після автобуса.

Надія виїхала на узбіччя. Колона повільно проїжджала повз. Ось — останній автобус. І за ним вантажівка. Надя втиснулася в потік одразу за нею.

— Синочку, ти бачиш мене?

— Я дивлюся на тебе.

Вона вдивлялася в обличчя хлопців у кузові попереду. Видно було двох крайніх і ще двох позаду. Усі — бородаті, темноволосі, у формі. Але Надя одразу впізнала свого. Очі! Найулюбленіші, найрідніші. Серце заколотилося, сльози застеляли зір.

— Синочку, мій дорогий!

— Так, мамусік.

— Ти став такий дорослий!

— Є таке.

— Як ти?

— Нормально, наскільки це можливо.

Вона дивилася на найріднішу людину, свою частинку. Відстань — не більше десяти метрів. Але доторкнутися, обійняти — неможливо.

— Не клади трубку, мені так радісно тебе чути.

— Та ніби не збирався. Не хвилюйся. Як там тато?

— Все гаразд. Дуже хотів тебе побачити, чекав, але поїхав на роботу.

— Правильно. Бачиш, як вийшло.

— Нічого. Ми все одно побачились. Я щаслива.

— І я теж.

Колона виїхала з міста, швидкість зростає. Надя увімкнула гучний зв'язок і додала ходу.

— Мам, ти довго ще за нами?

— Поки можу — їхатиму. Каву хочу з тобою випити!

— Ага. Я теж хотів би.

— А це взагалі можливо?

— Не знаю. Може, десь і зупинимося хвилин на десять. Ми давно в дорозі.

Наздоганяємо графік.

— От і я з вами буду наздоганяти!

— Мам...

— Так, мій дорогий!

— Я тебе люблю.

— І я тебе, мій хлопчику. Моя гордість, моя радість! День, коли ти народився, був найщасливішим у моєму житті.

— Мам... Пробач мені.

— За що?

— Ну... було, що кривдив тебе.

— Без цього ніяк. Головне, що ти розумієш це. Помилка, яку усвідомив — це вже не

загроза. А я теж не свята. Я теж вчилася бути мамою. Помилко було чимало. Але ми вчилися одне з одного, правда ж? І взагалі — це що за розмова? Ти що, прощаєшся зі мною? Не смій! Ми доживемо до Перемоги в повному здоров'ї. Побачимо, як усі вороги здохнуть у страшних муках. Ми будемо жити вільними і цьому навчимо наших дітей та онуків! Ти чуєш? Не смій!

— Мам!

— Так, вище ніс! Краще скажи: ти не голодний?

— Ні, ми щойно їли.

— От і добре. Я тобі купила твої улюблені цукерки, кекси і ще там у пакеті — смаколики всякі.

У цей момент телефон кілька разів коротко пискнув — і зв'язок обірвався.

— Ні, ні, ні...

Телефон потрапив у зону без зв'язку й уперто не хотів з'єднувати з абонентом. Надія не зупинялася — вона продовжувала їхати за машиною, що везла найцінніший у світі вантаж — її сина.

Телефон раптом знову задзвонив.

— Так, так, синку! — кинулась вона до слухавки.

— Добрий день, Надіє Володимирівно!

— Добрий... — розгублено відповіла Надія.

— Це вас турбують із суду. Засідання перенесли на четверте число о 09:00.

— Добре, дякую, — коротко кивнула вона і швидко скинула дзвінок.

Телефон знову задзвонив.

— Так, так!

— Мам!

— Тут я!

— Ну, ти як сама? Як твоє самопочуття? Які в тебе новини?

— Все добре, синку, не хвилюйся! Я ж із дев'яностих — нам усе дарма.

Звісно, без твоєї допомоги так і не зробила багато чого в саду. Дуже мені тебе не вистачає... Але нічого, після Перемоги усе зробимо.

Колона почала з'їжджати на праве узбіччя, швидкість знизилась, і машини зупинилися. Надія теж пригальмувала, втиснулася в узбіччя, вимкнула двигун і швидко, ледь не вириваючи ключа, вистрибнула з авто.

Військові вже виходили з автобусів, стрибали з бортових машин. Надія побігла до останньої вантажівки, й прямо їй назустріч вискочив високий, міцний хлопець. Він підхопив її на руки й підняв у повітря.

— Ооооо! Ееееех!

— Синку! Постав маму на землю!

Він обережно опустив її й міцно притис до грудей. Надія підняла обличчя, почала цілувати його очі, щоки, лоба — ніби боялася не встигнути, ніби хотіла надолужити місяці тривоги одним-єдиним дотиком. Сльози текли по щоках, але це були сльози щастя.

Вона взяла обличчя сина в долоні, як колись у дитинстві, коли той ще не вмів говорити, але вже все розумів. Зупинилася, вдивляючись у його очі — темні, глибокі, з відтінком таємниці. У них жила тиша, яку не передаси словами: тиша про життя, про смерть, про справжню чоловічу дружбу, яка народжується під обстрілами й витримує втрати.

Ці очі вже бачили те, що ніхто, крім нього, ніколи не дізнається. І вона це знала. І приймала мовчки.

Її погляд ковзнув трохи вище — тонкий шрам над правою бровою. Його не було раніше. Надія провела по ньому пальцем, і син легенько посміхнувся, ніби вибачаючись. Вона не питала — тільки зітхнула.

Погладила його волосся — чорне, але вже з нитками сивини. Провела долонею по вусах, по бороді, якої він колись не мав, і затрималась пальцями на глибокій зморшці між бровами. Ця зморшка з'явилась від тривалого напруження, від відповідальності за інших, від ночей без сну. Вона не була лише рисою обличчя — це був слід війни, що вкарбувалась у нього.

Надія вдихнула його запах — пил, польова форма, холодна весняна дорога, але під тим — її рідна, знайома з дитинства душа. Її син. Її кров. Її найцінніший у світі вантаж.

До них підійшов ще один військовий — молодий, усміхнений, з приятним поглядом і закіптюженим рукавом форми.

— Радий познайомитися з вами, — сказав він, дивлячись на Надію з легкою цікавістю. — Як ви тут опинилися? Хто ви?

— Їхала за вами від самого міста, — усміхнулась Надія. — Я мати.

— Ого, подарунок! І ще така гарна! Та хто б сказав, — жартівливо зіронізував військовий. — Ну що ж, спілкуйтеся, мати. Маєте хвилин десять — і далі в дорогу.

Надія взяла сина за руку, як у дитинстві, й повела до своєї машини.

— Тут у мене цукерки, печиво, смаколики всякі... і кава з заправки, правда, вже не гаряча, — мовила вона, намагаючись говорити просто, щоб не зламатися.

— Ідеально! Давай кави!

Вони сіли в машину, не зачиняючи дверей, ніби хотіли залишити відчиненим зв'язок зі світом, у якому йшла війна. Надія дістала два стаканчики, подала один синові. Його руки трохи тремтіли — чи від втоми, чи від того, що мама поруч.

— За Перемогу!

— За Перемогу! — відповів він, усміхнувся. — І за те, щоб ми самі творили свою долю, у своїй вільній землі.

— За це! Бо зараз це найголовніше!

— Дуже смачна, — усміхнувся. — Хоч і ледь тепла.

— Головне, що мрія збулася, — сказала Надія тихо. — Ми п'ємо її разом. Це кава з надією. З молитвою. З вірою. І з правом на свободу — нашу, вистраждану, справжню. Обов'язково буде наша Перемога. Ми люди міцного роду — із таким корінням, із такою пам'яттю, що інакше просто не може бути.

Вони допили каву мовчки. Бо кожен у цю мить думав про своє: про те, що пережив,

кого втратив, кого чекає. Мовчання було щільним, але теплим.

— Так... Де тут смаколики для моєї роднучки? — врешті підняла голос Надія, витираючи очі.

Вона відкрила багажник, дістала пакунок із цукерками, ящик печива, ще один з усілякими ласощами — і передала синові. Той взяв усе і поніс до своєї машини, передав хлопцям. Хтось із них вигукнув: "О, дякую!", інший — "Спасибі, пані!". Один із бійців навіть вийшов, аби особисто подякувати, схиливши голову в повазі. Поруч з машиною стояло ще двоє — курили мовчки. Син узяв із пакета жмені цукерок і простягнув кожному.

— Мам, ти бачиш, як радіють! Це важливо — ось так просто, людяно...

Надія підійшла ближче — час було прощатись. Вона обійняла його з усією материнською силою, не відпускаючи, притиснувшись до грудей і відчула, як гучно й чітко б'ється його серце. У цьому битті було все — життя, тривога, стійкість, надія.

— По машинах! — пролунав голос командира, коротко й рішуче.

Солдати почали повертатись до техніки. Син ще раз обійняв маму, поцілував у скроню, вдихнув її запах, такий рідний і теплий, і заліз до кузова.

— Синочки! — вигукнула Надія, ступивши ближче. — Ви для нас усі — найдорожче! Ви наш вільний дух. Вас усіх люблять ваші родини — батьки, дружини, діти! Бережіть себе, нехай Господь і Божа Мати тримають над вами покров!

Сльози перехопили подих. Вона хотіла ще щось сказати, але слова застрягли у горлі. Лише шепотіла:

— Дякую... Дякую вам усім...

— Мамуся! Все буде добре! Я ж тобі обіцяю! — почувся з машини голос сина. Такий спокійний, такий впевнений — він тримав її, навіть коли був уже далеко.

Колона повільно рушила. Вечірній захід сонця вже починав фарбувати небо в ніжні відтінки рожевого та золотого. Повітря стало прохолодним, у ньому відчувався запах ранньої весни — земля, ще волога від днів дощів, і легкий аромат зелених посадок, які прокидалися після зимового сну. Вітер, ще не зовсім теплий, приносив з поля спокій, змішуючи запахи трав і листя.

Навколо стояла тиша, порушена лише легким шелестом гілок і віддаленим гуркотом колони. Усе довкола ніби затихло, відчувалося, як земля дихає, відновлюючи сили після довгої зими. Надія затримала подих, вдихнула весняне повітря, відчуваючи, як з кожним ковтком тепла зникають тяжкі думки. Надія стояла на узбіччі, поки остання машина не зникла з очей.

Потім витерла долонею сльози і, сердито засміявшись крізь біль, промовила:

— Так, зібралася! Їдьмо додому, вже й темніє.

Вона сіла за кермо, розвернувшись і поїхала — знову сама, але вже не порожня: серце билось тепліше, ніж досі.

Колеса накручували кілометри, ніч обіймала місто, а фари розрізали темряву, як нитка голки — чітко, впевнено, не зупиняючись.

Надія вела обережно. На дорозі майже не було машин, тільки вітер час від часу

ловив її авто в обійми й шелестів у вікнах, ніби щось шепотів. Може, вістку від сина, може, молитву.

На панелі миготіло слабке світло — та сама кава, порожній стакан у тримачі, пахнув ще трошки корицею. І Надії здавалося, що той запах — як доказ: усе було насправді. Це не сон. Вона його бачила. Торкалась. Цілувала очі. Слухала, як б'ється його серце.

Коли доїхала до дому, не одразу вийшла з машини. Посиділа. Тиша навколо вже була не порожня — в ній жив голос її сина, його сміх, його "Мамуся, все буде добре". І Надія наче знову чула той ритм серця — сильного, живого.

Чоловік прийшов із роботи, скинув куртку, став поруч. Він не питав, як, не вигукував, що відчував. Просто взяв її за руку, сидів поруч і чекав, поки вона сама все скаже.

— Ти бачила його? — тихо запитав він, коли вона, зібравши сили, почала розповідати про зустріч. Як син підняв її в повітря, як обіймав, як вони пили каву разом, як вона була з ним, хоч і на мить, але повністю.

Він слухав мовчки, а її слова виходили з неї тихо, з болем, але й із теплою надією.

— Всі ці місяці я просто чекаю... Знаєш, я ж нічого не зміню. Чекаю і вірю, що ми витримаємо. Що ми... що він повернеться.

Чоловік зітхнув, погладив її по голові, ніби знову намагаючись взяти всю її втому на себе.

— Я теж чекаю, Надіє. І молюсь. Але ти ж знаєш, що часом... ми маємо бути сильними не тільки для себе. Але й для тих, хто з нами. Я переживаю, так само як і ти. Тільки ти робиш це по-своєму, а я... своєму. Ми це пройдемо разом.

Він підняв її обличчя, погладив щоки, де ще залишалися сліди від сліз, і додав:

— Ти не сама в цьому. Ми разом, навіть коли важко.

Надія усміхнулась крізь сльози і, витираючи їх, обняла чоловіка. Вона відчула його тепло, запах і зрозуміла: це справжня сила — підтримувати один одного, навіть коли навколо все змінюється, навіть коли світ здається таким непевним.

Вони сиділи тихо, спільно переживаючи цей момент, розуміючи, що життя продовжується. А десь там, на фронті, її син також чекав, тримаючи в руках надію на перемогу.

Надія піднялася, розвернувшись, поставила на плиту чайник. І, як завжди, поклала до чашок пакетики чаю — для нього, для себе, для їхнього майбутнього. Бо вони витримують. Разом. А потім вона ще й колискову онукам співатиме — вільно, спокійно, без страху. І розповідатиме їм, як важливо не втратити свободу — ні в серці, ні в слові, ні в пісні. Бо свобода — це не подарунок. Це пам'ять, вибір і боротьба.

Травень 2025 рік